

O proučavanju života i djela Imbre Ignjatijevića Tkalca

U povodu 150-godišnjice rođenja

Ove se godine navršilo sto i pedeset godina od rođenja Imbre Ignjatijevića Tkalca, a kako je prošlo više od šezdeset godina od njegove smrti, vrijeme je da vidimo koliki je interes u nauci pobudila ta iznimna ličnost 19. stoljeća, tj. što je sve dosad kod nas i vani o Tkalcu pisano i što bi još preostalo učiniti.

Što se tiče prvih, općih informativnih napisa o njemu, tu Tkalac — kao uostalom i mnogi drugi naši pisci — ne oskudijeva na autorima, ali u pogledu znanstvenih priloga ostat ćemo iznenađeni. Malobrojni su pojedinci koji su se prihvatili toga posla. Razlozi tome su mnogobrojni. Prije svega, Tkalac je bio nesvakidašnja, velika, dinamična pojava 19. stoljeća, jedan od — kako je ustvrdio Otokar Keršovani — »najinteligentnijih naših ljudi prošlog stoljeća«, pa se prema tome za kongenijalnu obradu njegove ličnosti traži svestrana kultura. Drugo, njegovi su radovi — pisani ponajviše anonimno — razasuti po gotovo cijeloj Evropi pa je do njih, ukoliko su uopće i očuvani, vrlo teško doći. Treće, pisao je na nekoliko jezika (latinski, srpskohrvatski, njemački, francuski, talijanski, ruski) pa je — da bi se mogao proučiti njegov opus — potrebno i dobro poznavanje tih jezika. I, najzad, treba naglasiti da — zbog njegove naprednosti — za vrijeme stare Jugoslavije nije bilo politički popularno pisati o njemu.

Prvi je, nama poznati, autor koji piše o Tkalcu *I. Neumann* koji, u povodu njegove knjige »Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien«, piše odmah nakon njena izlaženja napis u *Wiener Zeitungu*,¹ ubrzo zatim objavljen i u zagrebačkom *Agramer Zeitungu*. Dakako, on se o djelu izražava vrlo pozitivno i hvali njegovog autora.

U povodu procesa protiv Tkalca, u Beču 1863. godine, zbog njegova uređivanja i pisanja u dnevniku *Ost und West*, nalazimo u našoj štampi niz članaka koji, dakako, pišu o njemu s najvećim izrazima simpatija. Takve članke objavljuju *Javor*, *Srpski dnevnik*, *Agramer Zeitung*, *Obzor* i neki drugi listovi. Autori tih članaka — iz razumljivih, političkih razloga — nisu potpisani.

Daljnja pažnja prema Tkalcu dolazi naročito do izražaja prilikom objave njegovih »Jugenderinnerungen aus Kroatien« 1894. u Leipzigu, gdje je štampao većinu svojih knjiga. To se ogleda ponajprije u prijevodima njegove knjige na francuski i engleski jezik. O knjizi pišu ruski *Žurnal Ministerstva*, *Prosvješćenija*, *Österreichisches Literaturblatt* i neki drugi listovi, a od naših *Obzor* i *Agramer Tagblatt*.

¹ Točne podatke za to i za sve daljnje listove vidi u literaturi na kraju članka.

Naročito je zanimljivo vidjeti kako na knjigu reagira naša štampa koju u ovom slučaju zastupa »stari« *Obzor*. Anonimni kritičar, potpisan sa - r -, što bi mogla biti kratica za urednika *Pasarića*, priznaje Tkalcu njegove velike zasluge na političkom i novinarskom polju, ali ipak nalazi zamjerki »Uspomenama«, ponajviše zbog toga što autor kritizira rimokatoličku crkvu i iznosi neke slabosti svećenstva, jer »čovjek, koji znade cijiniti dobar glas, te ima smisla za pristojnost, prešutio bi ovake stvari, pa kad bi i imao za nje dokaza [...] ovakva građa spadala bi u chronique scandaleuse«. Zatim zaključuje: »U cijelom: ako odbijemo velik dio uspomena, što ih je pisac epizodama svoje obitelji i svojega razgranjenoga rodbinstva posvetio, te barem tri četvrtine knjige zapremaju, a nijesu prema zanimanju općinstva; ako se isprave gdje koje historijske neispravnosti, ako se jednom riječi: jezgra od ljucke odlupi, ima knjiga, koja je u ostalom uzgred budi rečeno, elegantnim slogom i majstorskim perom pisana, puno poučna u sebi.«²

Tkalac, koji inače u životu nije ulazio u lične polemike, iako daleko od Zagreba, nalazi potrebnim da reagira na taj napis i šalje uredništvu oko sredine srpnja 1894. pismo u kojemu piše:

»Gospodine uredniče! Dobio sam iz Hrvatske tri broja Vašeg lista u kojima je kritika mojih 'uspomena iz mladosti'. Kritika je svakome slobodna, no nije joj slobodno tvrditi ili niekati, što ne zna, tko kritiku piše. Nije mi ni na kraj uma palo pisati antikritike, no pošto sam starac i ne mogu predvidjeti, hoću li dospjeti, da u drugoj knjizi mojih 'uspomena' to učinim, valja mi već sada ograditi se protiv nekih izreka pisca Vaše kritike.

Moja je knjiga javna ispovied, iskrena i istinita, koja pokazuje, u kakovim sam okolnostima odrasao i kako sam postao onaj čovjek, koji sam danas. Jesam li dobar ili zao, vriedan ili nevriedan, o tome ja u svojoj knjizi ne sudim. Onaj gospodin žali, da pričam mnoge stvari, koje su njemu neugodne ili nepoznate. Da sam hotio pisati samo ono, što se njemu dopada ili što on znade, valjda ne bih bio napisao one knjige.

Moji negdašnji saučenici, koji su još živi, morat će po duši potvrditi da, i ako sam s njima svagda živio u dobrom sporazumljenju, ipak nisam sa nikojim od njih imao intimnog prijateljstva i zato nitko nije mogao imati zgrade poznavati moj duševni život i razvitak, moje mišljenje i čuvstvovanje, moje nauke i moje težnje, jer o svemu tome nisam ni s kim govorio. Da sam, kako sam i koliko sam u mladosti učio, to može svakome pokazati ona polovica moje biblioteke, koju od trideset godina posjeduje Jugoslavenska akademija u Zagrebu, i pokazat će poslije moje smrti i ona druga polovica moje biblioteke, koju i dan danas posjedujem.

Ako pisac Vaše kritike ne poznaje moje latinske akademičke disertacije, kao što valjda i ne poznaje druge moje spise na drugim jezicima, to jamačno nije moja krivnja. Ovi moji spisi dokazuju, da nisam po svietu tumarao kao skitalica, nego da sam ozbiljno učio.«³

Uz početak citirali smo veći dio Tkalčeva pisma, zato što nam ono pokazuje jednu malo poznatu stranu njegove ličnosti, a to je njegova pole-

² *Obzor*, 18/19. VI 1894.

³ *Obzor*, 20. VII 1894.

mičnost, način kako upravo »gvozdenom logikom« odговara na sve napade na sebe i svoje djelo. Nadalje, ono što je za nas vrlo zanimljivo jest objašnjenje samoga sebe i svojih nastojanja iz kojega vidimo jasno njegove životne težnje i pregnuća. Zatim su tu podaci o njegovoj biblioteci čiji popis nalazimo pod naslovom »Bibliotheca Tkalaciana«, u knjižnici Matice srpske u Novom Sadu, a koji je sastavio sam Tkalac prije svoga odlaska iz Zagreba u Beč, nudeći knjige na prodaju. Popis pokazuje zaista veliko bogatstvo knjiga i raznovrsnost interesa njihova vlasnika.

Tkalčeva smrt 1912. daje povoda da se pišu o njemu nekrolozi od kojih je najbolji onaj iz pera *Milenka Vesnića* koji je objavljen 1914. u »Godišnjici Nikole Čupića«. Vrijednost je Vesnićeva napisa višeznačna. Prije svega treba naglasiti da je on bio lični Tkalčev prijatelj i da je dobro poznao ne samo njega nego i njegovo djelo i njegovo djelovanje. Dakle, prije svega, on nam je dao dragocjene podatke za ovaj dio materije koji bi inače bio za nas potpuno izgubljen. Drugo, on svoj napis — koji je inače pisan u dva maha, od lipnja 1912. do kolovoza 1913 — obogaćuje s nekoliko izjava i citata još živih svjedoka Tkalčeva rada, ponajviše Talijana, pa nam prema tome svestranije osvjetljava Tkalčevu ličnost. Najzad, treba naglasiti, Vesnićev je rad pisan kvalitetno, upravo literarno, podijeljen je u poglavlja kojima daje prigodna motta, citate i stihove poznatih ličnosti, dakle, živ je i zanimljiv. No uza sve te svoje pozitivnosti ima i jednu veliku slabost, a ta je u političkoj, nacionalnoj naglašenosti Tkalca kao borca za srpske nacionalne interese što on nije nigdje ni nikada bio jer je njemu svagda pred očima bio veliki ideal — ravnopravna zajednica jugoslavenskih naroda.

Prvi pravi naučni rad o Tkalcu onaj je *Josipa Matasovića*. Prevevši prvi kod nas njegove »Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj«, koje najprije izlaze u nastavcima u *Obzoru*, on je uz dvije knjige njegovih sjećanja, koje izlaze u Srpskoj književnoj zadruzi 1925. i 1926. godine, dao vrlo temeljit Pogovor u kome nas informira o njegovim djelima, a na kraju druge knjige i vrlo opširne bilješke u kojima nalazimo neobično širok dijapazon interesa pokojnog učenjaka. Svakako je to bilo dotad najveće nastojanje posvećeno Tkalcu koje otvara široka vrata za daljnja istraživanja. A ako bismo htjeli tražiti zamjerke tim nastojanjima, onda je u pravu *Antun Barac* koji u *Srpskom književnom glasniku* prigovara neravnomjernosti veličine prve i druge knjige, što su izašle u razmaku od godinu dana, pa se tako na objašnjenja mora čekati odviše dugo; dalje ga smetaju neka ispuštanja teksta, što će vjerojatno biti zahtjev redakcije, a ima i nepreciznosti u citiranju Tkalca.⁴

Ovaj prijevod Tkalčevih Uspomena i 100-godišnjica njegova rođenja, koja pada u to vrijeme, bili su povod nekoliko napisa u našim listovima, kao što su: *Novo doba*, *Venac*, *Letopis Matice srpske*, *Novosti*, *Novi život*, *Nastavni vjesnik*, *Riječ* i *Obzor*. Svi unisono hvale rad a neki od njih čak i preštamavaju ulomke iz knjige, kao što je, na primjer, učinio *Vasa Stajić* u *Novoj Vojvodini*, u kojoj objavljuje dva ulomka iz njegova školovanja.

Ta prva Tkalčeva knjiga na našem jeziku, ako izuzmemo »Pitanje austrijsko« koje je izišlo u Parizu 1866, otvara najednom širok interes za njega

⁴ *Antun Barac*: »Uspomene« Imbra I. Tkalca, *Srp. knj. glasnik*, 1926, br. 4, 308–310.

i o njemu se otada sve više piše, objavljuju različiti, ponajviše popularni, novinski članci, spominju mu se godišnjice i sl. Na primjer, u povodu 75-godišnjice Trgovačko-obrtne komore u *Novostima* i u njenoj Spomenknjizi o njemu pišu karlovački profesori *Ivan Bujanović* i *Pero Magerle*, novinari *Špiro Čakić* i *Franjo Purišev*, te i *Antun Barac* u »Annales de l'Institut Français de Zagreb« u kome i *Rudolf Maixner* objavljuje potkraj posljednjeg rata zanimljivu studiju.

Pod naslovom »Le propagande anti-autrichienne de Tkalac en 1866« *Maixner* daje najprije vrlo zanimljive podatke o literaturi u vezi s Tkalcem na francuskom jeziku i ističe djelo *Emila Haumanta* pod naslovom »La Yougoslavie, études et souvenirs« koje je izišlo u Parizu 1919, a u kojem se Tkalcu »posvećuje jedno poglavlje s puno simpatija«, da bi zatim pisao o njegovim Uspomenama i prijevodima na francuski i engleski, dok je na kraju opširno razrađeno njegovo »Pitanje austrijsko«.

Moja proučavanja Tkalčeva života i rada započela su još prije posljednjeg rata u okviru moje sistematske obrade karlovačke povijesti. Uvidjevši da je Tkalac vrlo kompleksna ličnost, odlučio sam se na temeljit rad ali ga je omeo rat. No odmah nakon njega bilo mi je već gotovo djelo o njemu, iscrpna monografija koja je uzalud tražila izdavača. Ne mogavši ga naći, zadovoljio sam se time da u knjizi prijevoda njegovih »Uspomena iz Hrvatske«, koju je izdala Matica hrvatska u svom prvom poratnom kompletu još 1945, objavim informativni predgovor i obilne bilješke, uz — ovaj put — kompletan prijevod djela.

Na knjigu Uspomena u prijevodu Josipa Ritiga osvrnula su se kod nas svega dva kritičara: *Oto Solc* i *Vladimir Vuković*. No dok se *Solc* zadovoljava time da u *Narodnom listu* uglavnom prepričava sadržaj knjige, *Vuković* daje u *Republici* i kritička zapažanja među kojima se ističu ova: »S historijskog gledišta Tkalčeve su Uspomene izvrsna čitanka i prava riznica oštro zapaženih i bitnih detalja a ne može se negirati ni literarna kvaliteta toga djela. Tkalac daje žive ljude, opaža karakteristične oblike reagiranja Hrvata u političkim krizama i ekonomskim brodolomima, zaustavlja se na naoko nevažnim sitnicama u uređenju stanova, gomila anekdote i male dogodovštine i na taj način na kraju kaže više, nego što bi nam mogli reći debeli svesci ispunjeni apstraktnim formulacijama. Taj Tkalčev način umjetničkog oblikovanja realnosti je i suvremen.«⁶

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti koja je, kako smo vidjeli, otkupila Tkalčevu biblioteku, izdaje 1949. njegovu brošuru »Croaten, Serben und Magyaren« na koju se osvrće *Vaso Bogdanov* u *Historijskom zborniku* za tu godinu. Pišući ravno sto godina poslije njezina izlaženja o toj Tkalčevoj knjižici, koju je odmah nakon objavljivanja u Beču Windischgrätzova vlada zaplijenila i spalila, *Bogdanov* daje u svom prikazu — uz neke pozitivne ocjene — i niz primjedaba koje se sve svode na političku ocjenu situacije u skladu s našim tadašnjim lutanjima oko problema 1848. Koliko su apsurdne *Bogdanovljeve* ocjene vidi se najbolje po tome što on Tkalcu prigovara pisanje još za vrijeme zblivanja i simpatije za *Windischgrätz*a koji je dao knjigu — zaplijeniti.

Mijo Mirković, koji je i sâm godinama proučavajući život i rad jednoga drugog našeg emigranta — *Matije Vlačića Flaciusa* — proživio sve rado-

⁶ *Republika*, br. 4–5, 1946, 397.

sti i gorčine tako nezahvalnog posla, nastojao je godinama, u svojstvu profesora i dekana Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, naći naučne radnike koji će produbiti Tkalčevo djelo za koje je smatrao da obiluje »uvijek aktuelnim i inteligentnim radovima«. Našao ih je u svome tadašnjem suradniku *Dušanu Saboloviću*, koji se oduševljeno prihvatio obrade Tkalčevih ekonomsko-političkih pogleda, i meni koji sam — kako je već navedeno — imao gotovu monografiju o Tkalcu. Tako su nastala, ponajviše zaslugom akademika Mije Mirkovića, dva djela o Tkalcu koja su popunila veliku prazninu u našoj nauci: Sabolovićeva disertacija o Tkalčevim ekonomsko-političkim pogledima i radu od 1848. do 1861. godine i moja monografija o njegovu životu i radu.

Sabolovićeva knjiga pod naslovom »Imbro Ignjatijević Tkalac« s podnaslovom »Njegovi ekonomsko-politički pogledi i rad 1848.—1861. godine« izlazi u izdanju zagrebačke Kulture 1957. godine. U knjizi, na manje od dvije stotine stranica teksta, Sabolović je dao temeljitu analizu Tkalčevih nedovoljno poznatih pogleda u politici i ekonomiji. Iako ne u svemu bez kritičnosti, njegovi su rezultati dalekosežni i on nalazi da smo u Tkalcu imali ne samo vrsnog i natprosječnog učenjaka nego i ideologa koji je »prerano rođen«, koji je »izašao u javnost pedeset ako li ne i više godina prerano«. U njegovim ekonomskim nastojanjima nalazi sličnosti s Marxom i Engelsom i, najzad, smatra da »život koji nadolazi ipak daje priznanje Tkalcu kretajući se onim smjerovima, koje je on kao ideolog predvidio i za koje se smjernice društvenog razvitka borio«.

Iako bi se tom djelu moglo i prigovoriti (prenatranost građe, služenje starijim, nekompletnim izdanjem Uspomena, neadekvatan naslov na koricama knjige i sl.), njime je Dušan Sabolović otvorio i pokazao nove, još neiskorištene mogućnosti rada o Tkalcu, a to je — poslije pionirskog posla koji su učinili prethodnici na čelu s Matasovićem — bilo ulaženje u specifične probleme Tkalca — proučavanje Tkalca u prvom redu kao političara i ekonomista, što i jest njegova najjača strana.

Moja monografija o Tkalcu, pod naslovom »Imbro Ignjatijević Tkalac. Život i djela«, objavljena je 1962. godine u Starinama Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, knj. 52, a paralelno s time i kao separat. Odmah zatim, 1963, izdao sam je zajedno s monografijama o Dragojli Jarnević i Milanu Vrbaniću u knjizi »Karlovački portreti«. U njoj sam — kako piše u »Povijesti hrvatskog naroda g. 1860—1914« — »skupio sve dotad pristupačne podatke o njegovu životu i djelima«, što mi je zapravo i bila svrha, no ne jedina. Baveći se, kako je to dobro u svojoj recenziji moga rukopisa još 1951. napisao M. Mirković, »godinama i s oduševljenjem Imbrom Tkalcem«, nastojao sam njome dati »pravi naučni esej koji će se čitati s interesom i zanimanjem«, ili da se izrazim riječima recenzenta: »Monografija o Tkalcu obrađuje sva centralna pitanja našeg političkog života i kulture 19. stoljeća [...]. Ova knjiga, kad

⁶ V. Stanko Dvoržak, Karlovački portreti, Zagreb 1963, 4.

⁷ Dušan Sabolović, Imbro Ignjatijević Tkalac, Zagreb 1957, 192.

⁸ Isto.

⁹ J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb 1968, 343.

¹⁰ V. bilj, br. 6.

bude štampana, mnogo će podstaći dalja istraživanja, nastavljanje stano-
vitih Tkalčevih linija, objavljivanje pojedinih uvijek aktuelnih i inteli-
gentnih Tkalčevih radova.«¹¹

No te riječi Mije Mirkovića kao da nisu našle odjeka — osim već spome-
nutog rada Dušana Sabolovića — kod nas već u Italiji. Relativno kasno,
s točno stotinu godina nakon njegova dolaska u Italiju, a pedeset godina
poslije njegove smrti, našao se u Italiji čovjek koji se zainteresirao za
njega i počeo baviti njegovim opusom. Bio je to *Angelo Tamborra*, tada
knjižničar u Ministarstvu vanjskih poslova, dakle, istog onog resora u
kome je radio i Tkalac. Tamborra se godinama bavio našim zajedničkim
temama i o tome objavio nekoliko studija,¹² pa je tako našao za potrebno
da obradi i Tkalca, što je učinio u dvije studije: manjoj pod naslovom
»Imbro I. Tkalac in Italia«, koja izlazi u Rimu 1962. u zborniku posve-
ćenu slavistima Maveru i Lo Gattu, i drugoj, većoj, u obliku knjige od
360 stranica velikog formata koja se pojavljuje pod naslovom »Imbro
I. Tkalac e l'Italia« u izdanju Instituta za povijest talijanskog risorgi-
menta u Rimu, 1966. godine.

Ubrzo zatim izlazi kod nas iz pera *Ljerke Kuntić* iscrpan prikaz o toj
knjizi u *Historijskom zborniku* koji daje objektivnu ocjenu djela. Auto-
rica, uz ostalo, daje ovu ocjenu: »Prikaz je dovoljno širok da talijanskom
čitaocu pruži cjelovitu sliku Tkalca, a historijskoj nauci vrijedne podatke,
od kojih mnogi do ovog rada nisu bili poznati. Bitnu osnovu ovih pog-
lavlja predstavlja arhivski materijal, dijelom neobjavljen, pri čemu su
za našu historiju od posebnog interesa dokumenti iz Archivio storico del
Ministero degli Esteri u Rimu i iz Državnog arhiva u Budimpešti (Kossu-
thovi spisi) za g. 1865/6. kada se Tkalac, već od 1863, nalazio u emigra-
ciji.«¹³

No autorica, s pravom, daje i osnovne primjedbe na djelo, a to su: prvo,
jednostrano interpretiranje Eugena Kvaternika i, drugo, nepoznavanje
naše literature, naročito one koja se čuva u zagrebačkoj Sveučilišnoj
knjižnici, Arhivu grada, Muzeju grada i Nadbiskupskom arhivu u Zagre-
bu, odnosno one u Beču i Pragu. Na kraju, Kuntićeva napose ističe vrijed-
nost Tkalčevih izvještaja s Vatikanskog koncila za upoznavanje biskupa
Strossmayera, zaboravljajući pri tome istaći da se sada iz njih vidi velika
Tkalčeva uloga u istupanjima biskupovim na tome značajnom skupu, pa
zaključuje da je »ovim prilogom, kao i ostalim Tkalčevim dokumentima,
autor zaista zadužio našu historijsku nauku.«¹⁴

Jaroslav Šidak, u »Povijesti hrvatskog naroda g. 1860—1914« posvećuje
i određenu pažnju političkoj djelatnosti Tkalca. Autor, međutim, nije u
pravu kada za Tkalčevu »Poslanicu« »Pitanje austrijsko« konstatira da
je bila već uništena, »pa je tek poneki primjerak stigao u Hrvatsku«, te

¹¹ Isto.

¹² Panslavismo e solidarietà slava in *Questioni di Storia contemporanea* (1955); *Cavour e i Balcani* (1958); *La crisi balcanica del 1885—86 e l'Italia in Rassegna Storica del Risorgimento* (1968); *Gli studi di Storia dell'Europa orientale in Italia nell'ultimo ventennio* (1967). U najnovije vrijeme Tamborra je objavio veće djelo pod naslovom »L'Europa centro-orientale nei secoli XIX—XX (Milano 1973).

¹³ *Ljerka Kuntić*, O nekim problemima djelatnosti I. I. Tkalca u emigraciji, *Historijski zbornik*, 1966/67, 429—446.

¹⁴ Isto.

iz toga zaključuje da spis »nije za sobom ostavio nikakav trag i značenje mu je ostalo ograničeno samo na piščevu ličnost«. ¹⁵ I iz Tamborrine knjige i iz mojih istraživanja, koja sam objavio u svojoj monografiji ¹⁶ a i kasnije, ¹⁷ vidi se da je »Poslanica« ipak došla do nas preko Češke, odnosno da su — vjerojatno — postojala dva izdanja djela. Pišući ponovo o Tkalcu, Šidak daje zanimljiv sintetičan prikaz njegova života i djelatnosti u svom tekstu objavljenom u Enciklopediji Jugoslavije. ¹⁸

U ovoj, jubilarnoj godini Imbre Ignjatijevića Tkalca objavljeno je nekoliko mojih priloga koji obrađuju različita pitanja i momente iz Tkalčeva života i rada, od kojih prvenstveno ističem njegova pisma Ivanu Mažuraniću, ¹⁹ iz kojih se vrlo lijepo vidi njihova suradnja, naročito na izdavanju *Ost und Westa* što je materijalno i moralno pomogao i Mažuranić, i koja nam osvjetljavaju neke manje poznate biografske podatke o Tkalcu iz vremena emigracije u Italiji. ²⁰

Iz svega dosad rečenog proizilazi logično pitanje: Koji nam zadaci još preostaju da se obave u obrađivanju te kompleksne ličnosti? Govoreći o djelu Dušana Sabolovića već sam naglasio neke mogućnosti koje je on otvorio, a sada bih htio istaći ostale.

Boraveći još 1958. u Italiji, gdje sam se prvi puta našao s prof. Tamborrom, vodili smo u njegovoj kancelariji jednosatni razgovor, ponajviše o Tkalcu, i zaključili smo ovo: 1. Tu je ličnost potrebno historijski obraditi, 2. to je velik i odgovoran posao koji zahtijeva više ljudi i 3. na tome ćemo raditi zajedničkim silama. ²¹ U tim je rečenicama, po mom mišljenju, osnovna misao ovih nastojanja.

Dakako, za taj posao treba upotrijebiti sva suvremena tehnička pomagala, kao što je mikrofilm i slično. Na primjer, kao prvo, trebalo bi da se što prije mikrofilmiraju dva nama dosad nepoznata i nedostupna djela primjerke kojih imamo u njegovoj knjižnici a to su: »Pro populo Italico« i »Der Katholicismus und der moderne Staat«. Isto bi trebalo učiniti i sa kompletom *Ost und Westa*, naime najprije s onim primjercima koje mi u zemlji nemamo a posjeduje ih njegova jedina kćerka stogodišnja Ida Ferrara.

Kad je riječ o Tkalčevoj biblioteci, bilo bi dobro, imajući pred sobom njegove riječi upućene uredniku *Obzora* 1894, da se popišu i sve njegove preostale knjige kojima se ponosio a koje je jamačno marljivo čitao i pridonijele su formiranju njegove intelektualne ličnosti, a možda ne bi bilo zgregega da JAZU, koja je otkupila prvu polovicu te knjižnice još u prošlom stoljeću, razmotri mogućnost preuzimanja i njene druge polovice.

¹⁵ Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914, 34.

¹⁶ Stanko Dvoržak, Imbro Ignjatijević Tkalac, Starine, JAZU, knj. 52, 384.

¹⁷ S. D., Anticipacija federacije, *Prosvjeta*, 1971, br. 610, str. 20.

¹⁸ J. Šidak, Tkalac, Imbro (Emerik) Ignjatijević, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8, Zagreb 1971, 340–341.

¹⁹ S. D., Tkalčeva pisma Mažuraniću, *Dometi*, 4, 1974, 62–67.

²⁰ Za orijentaciju navodim da sam pripremio i predao za štampu još nekoliko radova: Politička zrelost Imbre Tkalca (*Forum*); Crna Gora i I. I. Tkalac (*Stvaranje*); Imbro Ignjatijević Tkalac (*Fokus*); prijevod članka »U potrazi za stanom u Italiji« iz »Italienische Plaudereien« (*Forum*) i neke druge.

²¹ S. D., Talijanski razgovori, *Književno ogledalo*, 1958, br. 1.

Kako se u njoj nalazi još jedan primjerak njegova jedinog sačuvanog rukopisa o likovnim umjetnostima, bilo bi dobro proučiti ga i prema potrebi naučno obraditi. Isto bi tako, s obzirom na Tkalčeve likovne preokupacije i radove koje je s toga područja objavljivao,²² a uzevši u obzir i to da je nabavkama u Italiji, najaktivnije radio na formiranju Strossmayerove galerije slika, obraditi ga i kao likovnog stručnjaka.

Na nekoliko se mjesta spominje da je Tkalac, još u mladosti, pisao kazališne kritike i pjesme, pa bi bilo dobro, također, prikupiti taj materijal, obraditi ga i objaviti, da bismo imali tako njegov književni opus.

Nastavljajući dobro započeta nastojanja Dušana Sabolovića, bilo bi vrlo zanimljivo obraditi Tkalčeve političke i ekonomske poglede od 1861. dalje, od čega je nešto već obradio i Angelo Tamborra, i vidjeti, na primjer, kakvu je to Jugoslaviju i Evropu zamišljao Tkalac. A materijal koji nam je prezentirao Tamborra u svojoj knjizi o Tkalčevoj aktivnosti za vrijeme Vatikanskog koncila svom silinom nameće jednu temeljitu studiju koja bi definitivno objasnila njegov prilog ne samo u istupima biskupa Strossmayera nego i uopće na tom značajnom skupu.

Najteže će biti izaći na kraj s njegovim novinarskim radom jer su članci razasuti po Evropi, ponajviše u Njemačkoj i Italiji, nepotpisani i anonimni. Taj je rad vrlo zanimljiv za upoznavanje njegovih političkih koncepcija jer »Tkalac je tada nesumljivo jedan od najjačih hrvatskih intelektualaca i on je svojim publicističkim radom na njemačkom jeziku utisnuo jak osobni pečat političkom razvoju u Monarhiji od g. 1861. do 1863.«²³ a i dalje. Dakle, trebalo bi sačiniti temeljitu i što potpuniju bibliografiju njegove publicističke djelatnosti.

Kako osim prijevoda brošure »Jugoslavenske težnje« i »Uspomena iz mladosti u Hrvatskoj« nemamo ništa drugo od njega na našem jeziku, trebalo bi, svakako što prije, prevesti nešto iz njegova opusa, u prvom redu »Italienische Plaudereien« koje su neke vrste nastavak njegovih Uspomena i osvjetljavaju nam njegov manje poznati dio života.

No jednog se pitanja u vezi s Tkalcem još nitko nije prihvatio, a to je problem njegova jezika i stila. Bilo bi dobro i zanimljivo naučno ispitati i proučiti na kojim je jezicima pisao taj naš — uz Petra Budmanija — najveći poliglot. Ne ulazeći u kvalitete njegove francuštine i talijanštine, za koju prof. Tamborra nalazi najpohvalnije izraze, latinštine i nijemštine, kojom je pisao većinu svojih djela i koja je u njegovim »Jugenderinnerungen aus Kroatien« postigla zavidne književne izraze, red je da se vidi i sagleda naš jezik kojim je on pisao neka svoja djela i upotreb-
ljavao ga u svojoj korespondenciji.

Polazeći od shvaćanja da su Hrvati i Srbi jedan narod on je, imajući pred sobom praktičnu jezičnu činjenicu da Srbi imaju tada izrađeniji književni jezik od Hrvata, pisao svoje »Pitanje austrijsko« srpskim jezikom, ekavicom, upotrebljavajući latinicu, dakle pravio neki jezični kompromis koji je došao kod nas do izražaja tek u ovom stoljeću.²⁴ No, naravno, taj njegov »srpski« jezik nije čist; on se u njemu služi, poput

²² Usp. *Cavallcaselle i Crowe*, Storia dell'Pittura fiaminga.

²³ Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914, 33.

²⁴ Krleža i Cesarec izdaju svoje prve časopise na latinici i ekavicom.

Matoša, i dobrim hrvatskim riječima, pa i turcizmima, tako da možemo govoriti i o bogatstvu Tkalčeva jezika.

Od svega su ipak najveće njegove stilske kvalitete. Počevši pisati još u doba romantizma, on je bio konzekventni realista, majstor pera i riječi koji je ispekao taj zanat u najboljim novinarskim školama i sva se njegova djela odlikuju odličnim izrazom, stilom i slikovitošću. Rečenica mu je dinamična, dijalozi vrlo bogati i živi, impresije snažne i sugestivne. Pisao je, kako je to dobro primijetio Vladimir Vuković, »suvremenim načinom umjetničkog oblikovanja«.²⁵

Ukratko, kako se već davno primijetilo u literaturi, Tkalac je pravi, još do kraja neistraženi rudnik u kome će mnogi stručnjak naći nešto za sebe. Čovjek neobično širokog dijapazona zanimanja i znanja, poliglota koji je vladao svim evropskim jezicima pa i sanskrtom, enciklopedist koji se još pedesetih godina prošlog stoljeća sprema da izdaje »Bibliografiju svih nauka, naroda i vjekova«, bio je svakako naš najinteligentniji i najkulturniji čovjek 19. stoljeća čije djelo je uvijek aktualno.

BIBLIOGRAFIJA

- Državno pravo srpske kneževine, *Srbski dnevnik*, 1858, 48—49.
- I. Neumann: Staatsrecht von Serbien, Wiener Zeitung, 1858, br. 74—77; *Agramer Zeitung*, 1858, br. 78—88.
- O dolasku Imbra Tkalca u Beograd i njegovoj nameri da u Beču pokrene novine »Istok i Zapad«, *Srbske novine*, 1860, 123, 473.
- Pressprozess des Ost und West, *Agramer Zeitung*, 1862, br. 116—117, 119—121, 123, 195, 198, 201, 204 i 206.
- Poziv za skupljanje priloga za ženu dra Tkalca, osuđenog na robiju u Beču, 25. decembra 1862, *Vidovdan*, 1863, 1.
- Stvara se fond za materijalno pomaganje supruge I. I. Tkalca, bivšeg urednika »Ost und Westa«, *Javor*, 1863, 1, 16.
- Preska parnica protiv »Ost und Westa«, *Srbski dnevnik*, 1863, 44, 45, 46, 47, 50.
- Doktor Tkalac, *Srbski dnevnik*, 1863, 49.
- Pressprozess des Journals »Ost und West«, *Agramer Zeitung*, 1863, 54—55, 60—61.
- Sima Lazić Lukin: Gosp. dr. Imbri Ignjatijeviću Tkalcu u Rim Vrač pogađač, *Srbobran*, 1893, 39.
- Jugenderinnerungen aus Croatien von Dr. I. I. Takalac, *Obzor*, 1894, 138—140. Ein Kroat in Berlin. *Agramer Tagblatt*, 1894, 174, 4.
- Miljenko R. Vesnić: Imbro pl. Tkalac o pjesniku Gorskog vijenca, *Srđ*, 1903, 3, 132—134.
- Dušan Lopašić: Dr. Imbro pl. Tkalac, *Glasonoša*, 1906, 43.
- Imbro pl. Tkalac, *Srbobran*, 1912, 1.

²⁵ V. bilj. 5.

- Imbro pl. Tkalac, *Sriemske novine*, 1912, 5.
- Dr. Imbro pl. Tkalac, *Hrvatski Lloyd*, 1912, br. 3, str. 2.
- Imbro pl. Tkalac, *Obzor*, 1912, br. 12, str. 2—3.
- Dr. Imbro pl. Tkalac, *Hrvatski pokret*, 1912, br. 12, str. 3.
- Vasa Stajić: Smrt jednog »veleizdajnika«, *Politika*, 1912, 2861, 1.
- Dr. Imbro pl. Tkalac, *Obrtnički viestnik*, 1912, IV, 27.
- Polit Desančić: Dr. Imbro plem. Tkalac, *Branik*, 1912, 6.
- Imbro Tkalac, *Štampa*, 1912, 6, 1—2.
- Imbro pl. Tkalac, *Narodne novine*, 1912, 11.
- Dr. Imbro Tkalac Ignjatijević, *Vienac*, 1912, 2, 54.
- Josip Lakatoš: Imbro pl. Tkalac, *Savremenik*, 1912, 2, 136—138.
- Uroš Džonić: Dr. Imbro Tkalac, *Srpski književni glasnik*, 1912, 3, 239—240.
- Milenko Vesnić: I. I. Tkalac o Bosancima i Hercegovcima, *Pregled*, 1912, 4—5, 191—200.
- Milenko Vesnić: Imbro I. Tkalac. Prvi pomen, *Godišnjica Nikole Čupića*, knj. 33, 1914, sv. LXV, 1—56.
- Milan Šević: Imbro Ignjatijević Tkalac. Prvi pomen od dra Mil. R. Vesnića, *Veda*, IV, 1914, 150.
- Vasa Stajić: I. I. Tkalac u gimnaziji, *Nova Vojvodina*, 1922, 1, 16—20, 2; 47—53; 3—4, 92—104.
- I. I. Tkalac, *Nova Vojvodina*, II, 1922—23, 2, 18—31.
- Vasa Stajić: Imbro Ignjatijević Tkalac, *Politika*, 1924, 5758, 1.
- Ivan Bujanović: Imbro I. Tkalac, *Karlovac*, IX, 1924, 20, 2.
- 100-godišnjica najvećeg apostola Jugoslovenstva, *Vidovdan*, III, 1924, 44, 3.
- Josip Matasović: Pred stogodišnjicu rođenja dra Imbre Tkalca-Ignjatijevića, *Obzor*, 1924, 69.
- Josip Matasović: Pogovor i bilješke u knjizi I. I. Tkalac, *Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj*, I—II, Beograd 1925—1926.
- Antun Barac: »Uspomene« Imbra I. Tkalca, *Srpski književni glasnik*, 1926, 4, 308—310.
- Spiro Čakić: Izdanje Srpske književne zadruge, *Novo doba*, 1926, 157, 2—3.
- Vladimir Babić: Dva memoara, *Venac*, 1925/26, 8, 603—606.
- Vasa Stajić: Dr. Imbro Ignjatijević Tkalac: Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj, u prevodu i s napomenama dra Josipa Matasovića, *Letopis Matice Srpske*, CI, 1927, knj. 311, sv. 1—2, 234—236.
- Pero Magerle: Stari Karlovac u uspomena Imbre pl. Tkalca-Ignjatijevića, *Novosti*, 1927, 51, 12.
- 75-godišnjica trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, *Novosti*, 1927, 238, 5—7.
- Vladimir Babić: Memoari Imbre Tkalca, *Novi život*, 1927, 10, 157—8.
- Joseph Matl: Dva njemačka časopisa iz šezdesetih godina 19. vijeka, *Nastavni vjesnik*, 1927/28, 174—193.
- Ivan Bujanović: Dvije potrebne konstatacije. Dva čudnovata »smajtenija« datuma, *Riječ*, XXIV, 1928, 81, 7.
- Imbro Ignjatijević Tkalac, *Karlovački kalendar*, 1929, 42—49.
- Pero Magerle-Gotalovački: Iz »ilirskog Karlovca«, *Novosti*, 1929, 109, 11.
- Znameniti karlovački muževi, *Obzor*, 1930, 236, 3.
- F. Puršev: Dr. Imbro Ignjatijević Tkalac u Zagrebačkoj komori, *Priroda*, 1932, 6, 131—138.

- Jedan događaj na karlovačkoj gimnaziji prije 90 godina, *Karlovački glasnik*, 1934, 26, 2.
- Antun Barac*: Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrisme, *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, I, 1937, 2—3, 73—85.
- Karel Paul*: I. Tkalac — P. Jos. Šafařík a J. Kollar, *Čehoslovačko-jugoslavenska revija*, 1937, 5, 127—129.
- Ciro Čičin Šain*: Dvije generacije u Rimu, *Novo doba*, 1938, 141.
- Stara pisma, *Zapisi*, 1938, knj. XX, sv. 4, 232—234.
- Dva pisma Imbre Tkalca, *Obzor*, 1939, 69, 2.
- Rudolf Maixner*: La propagande anti-autrichienne de Tkalac en 1866, *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, 1944/45, br. 26—27, 271—279.
- Ljerka Kuntić*: *Historijski zbornik*, 1949, 386—387 (bilješka o raspravi R. Maixnera).
- Stanko Dvoržak*: Dr. Imbro Ignjatijević Tkalac, Zagreb 1945. (Predgovor i bilješke uz knjigu »Uspomena iz Hrvatske«).
- Oto Šolc*: Imbro Tkalac, *Narodni list*, 1946, 277, 7.
- Vladimir Vuković*: Uspomene iz Hrvatske, *Republika*, 1946, 4/5, 396—398.
- Dušan Sabolović*: Imbro Ignjatijević Tkalac, *Vjesnik*, 1. I 1952.
- Dušan Sabolović*: Doprinosa Imbre Tkalca razvoju ekonomske misli u Hrvatskoj, *Zbornik radova* Ek. fak. u Zagrebu, knj. II, 239—257.
- Dušan Sabolović*: Imbro Ignjatijević Tkalac. Njegovi ekonomsko-politički pogledi i rad 1848—1861. godine, Zagreb 1957.
- Angelo Tamborra*: Imbro I. Tkalac e Italia, Roma 1962.
- Stanko Dvoržak*: Imbro Ignjatijević Tkalac, *Starine JAZU*, knj. 52, 333—420.
- Stanko Dvoržak*: Karlovački portreti, Zagreb 1963.
- Stanko Dvoržak*: Slučaj »Ost und West«, *Globus*, 21. IV 1963.
- Jaroslav Šidak*: Hrvatsko pitanje u Habsburškoj monarhiji, *Historijski pregled*, 1963.
- Stanko Dvoržak*: Jedan od pionira jugoslavenske uzajamnosti, *Vjesnik*, 26. I 1964.
- Angelo Tamborra*: Imbro I. Tkalac e l'Italia, Roma 1966.
- Ljerka Kuntić*: O nekim problemima djelatnosti I. I. Tkalca u emigraciji, *Historijski zbornik*, 1966/67, 429—446.
- Jaroslav Šidak*, *Mirjana Gross*, *Igor Karaman*, *Dragovan Šepić*: Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb, 1968, 31—34 (autor: J. Šidak).
- Stanko Dvoržak*: V. S. Karadžić i I. I. Tkalac, *Prosvjeta*, 1969, 580, 5—6.
- Stanko Dvoržak*: Anticipacija federacije, *Prosvjeta*, 1971, 610, 20.
- Ljerka Kuntić*: Eugen Kvaternik u borbi za slobodnu Hrvatsku, *Hrvatski tjednik*, 1971, br. 27—32.
- Jaroslav Šidak*: Tkalac, Imbro (Emerik) Ignjatijević, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8, Zagreb 1971, 340—341.
- Stanko Dvoržak*: Jedan primjer bratske saradnje, *Kalendar Prosvjeta*, 1972, 44—47.
- Stanko Dvoržak*: Pisma Imbre I. Tkalca Vuku Karadžiću, *Novi ljetopis*, 1972, 4—5, 86—105.
- Jaroslav Šidak*, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, 20—23, i d.
- Stanko Dvoržak*: Svaki će čovjek bratsku ruku pružiti čovjeku, *Karlovački tjednik*, 25. IV 1974.
- Stanko Dvoržak*: Tkalčeva pisma Mažuraniću, *Dometi*, 1974, br. 3, 62—67.